

O‘zbek va nemis paremiyalarida hayvon nomlari orqali milliy tafakkurni tadqiq etish

Raximova Malika Sulstonovna

Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

M.B.Tillayeva

Filologiya fanlari nomzodi

Urganch davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek va nemis paremiyalarida hayvon nomlari orqali ifodalangan milliy tafakkur o‘rganiladi. Ikkala xalq og‘zaki ijodida hayvonlar inson xulq-atvori, fazilat va nuqsonlarini ramziy tarzda ifodalash vositasi sifatida ishlatilgani tahlil qilinadi. Paremiyalardagi hayvon obrazlarining semantik va madaniy yuklamasi orqali xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va tafakkuri ochib beriladi. O‘rganish jarayonida o‘zaro o‘xshashliklar va farqlar aniqlanib, ularning madaniy asoslari izohlanadi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek paremiyalari, nemis paremiyalari, hayvon obrazlari, milliy tafakkur, xalq og‘zaki ijodi, ramz, til va madaniyat, semantika.

Аннотация. В данной статье изучается национальная идеология, выраженная через названия животных в узбекских и немецких паремиях. Анализируется использование животных в обоих народных устных произведениях как средство символического выражения человеческого поведения, добродетелей и пороков. Семантико-культурная коннотация образов животных в паремиях раскрывает мировоззрение, ценности и идеологию народа. В процессе исследования выявляются сходства и различия и объясняются их культурные основы.

Ключевые слова: узбекские паремии, немецкие паремии, образы животных, национальная идеология, народные устные произведения, символ, язык и культура, семантика.

Abstract. This article studies the national ideology expressed through animal names in Uzbek and German paremias. It analyzes the use of animals in both folk oral works as a means of symbolically expressing human behavior, virtues and vices. The semantic and cultural connotation of animal images in paremias reveals the worldview, values and ideology of the people. In the process of study, similarities and differences are identified and their cultural foundations are explained.

Keywords: Uzbek paremias, German paremias, animal images, national ideology, folk oral works, symbol, language and culture, semantics.

Kirish. Har bir xalqning tarixiy shakllanishi, ijtimoiy munosabatlari va qadriyatlari uning tili orqali namoyon bo‘ladi. Til esa nafaqat aloqa vositasi, balki xalq tafakkuri, madaniy merosi va dunyoqarashining asosiy ko‘zguvidir. Xalq og‘zaki ijodi – ayniqsa, paremiyalar (maqollar va matallar) – xalqning ko‘p asrlik tajribasi, hikmatlari, axloqiy-me‘yoriy qarashlari va turmush tarzining ifodasidir. Paremiyalar ramziylik va obrazlilikka boy bo‘lib, ular orqali inson xatti-harakatiga, jamiyatdagi holatlarga, fazilat va nuqsonlarga munosabat bildiriladi.

Bunday obrazlar orasida hayvon nomlari alohida o‘rinni egallaydi. Hayvonlar qadimdan inson hayoti va ongida muhim ramziy ma‘no kasb etgan. Ular xalq og‘zaki ijodida sodiqlik, hiyla, dangasalik, mehnatsevarlik, qo‘rqoq yoki jasur bo‘lish kabi xususiyatlarni ifodalovchi timsollarga aylangan. Masalan, o‘zbek tilidagi “Bo‘ri bo‘riligini qilmay qo‘ymaydi” maqolida bo‘ri nafaqat hayvon sifatida, balki o‘zgarmas tabiatning, yirtqichlikning timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Nemis

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

tilidagi “Der Fuchs ist schlau” (Tulki ayyor) kabi iboralarda esa hayvon orqali insonning muayyan fazilati yoki nuqsoni bevosita ifodalanadi.

Milliy tafakkurda hayvonlarga bo‘lgan munosabat ko‘p jihatdan xalqning diniy e‘tiqodi, hayot tarzi, geografik joylashuvi, xo‘jalik faoliyati va tarixiy tajribasi bilan bog‘liq. Masalan, musulmon madaniyatida cho‘chqa manfur hayvon sifatida qoralansa, ayrim Yevropa xalqlari, jumladan, nemislar tilida bu hayvon ba‘zida omad ramzi sifatida ham tasvirlanadi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda taqqoslamali va tahliliy yondashuv asosida o‘zbek hamda nemis paremiyalarida hayvon obrazlarining semantik va madaniy xususiyatlari o‘rganildi. Paremiyalarning ma‘nodoshlik, ramziylik va konnotativ talqini lisoniy va madaniyatshunoslik mezonlari asosida tahlil qilindi. Tanlangan paremiyalar tematik guruhlariga ajratilib, ularning xalq tafakkuri bilan bog‘liqligi izohlandi. Shuningdek, madaniy farqlarni aniqlash uchun kulturologik va semiotik yondashuvlar asosida chuqur tahlil amalga oshirildi.

Natijalar. Paremiyalar – xalq donishmandligining qisqa, obrazli va chuqur ma‘no ifodalovchi shaklidir. Ular asosan og‘zaki nutqning aforizmik shakli sifatida shakllangan bo‘lib, jamiyatda avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan axloqiy, ijtimoiy, madaniy qadriyatlarni uzviy tarzda ifodalaydi. Tilshunoslikda paremiyalar semantik, strukturaviy, funksional va madaniy-lisoniy jihatdan o‘rganiladi. Ular metafora, metonimiya, ironiyaga asoslangan bo‘lib, ko‘p hollarda ramziy obrazlar orqali ifodalanadi.

Paremiyalarda hayvon nomlari ishlatilishi esa o‘ta qadimiy semiotik hodisa hisoblanadi. Hayvonlar arxetipik ramz sifatida qadimdan inson ongi, diniy tasavvurlari va ijtimoiy hayotida muhim o‘rin tutib kelgan. Shuning uchun ko‘plab tillarda hayvon nomlari ma‘lum bir insoniy fazilat yoki xulq-atvor bilan bog‘lab ishlatiladi. Masalan, tulki – ayyorlik, eshak – og‘irlik yoki nodonlik, bo‘ri – yovuzlik yoki jasurlik, sigir – osoyishtalik timsoli sifatida talqin qilinadi.

Tilshunos olimi G. L. Permyakovaning ta’kidlashicha, paremiyalar xalq tafakkurining aksi bo‘lib, unda milliy qadriyatlar, tarixiy tajribalar, axloqiy va madaniy me’yorlar ifoda etiladi. Shuningdek, nemis tilshunosi W. Mieder paremiyalarni “xalq falsafasi” deb atab, ularning tilda doimiy aylanib yuruvchi hikmatlar orqali xalq tafakkurini shakllantirishdagi rolini ta’kidlaydi.

Hayvon obrazlari orqali milliy tafakkurni tadqiq qilish jarayonida ularning **semantik yuklamasi, madaniy konnotatsiyasi va kontekstual ishlatilishi** alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, o‘zbek tilida “eshak” salbiy konnotatsiyaga ega bo‘lib, og‘ir harakatli, fahmsiz yoki oddiy inson obrazini berishi mumkin. Ammo boshqa madaniyatlarda eshak – mehnatsevarlik va sabr-toqat timsoli bo‘lishi mumkin.

Nemis tilida esa hayvon obrazlari ba‘zida metaforik, ba‘zida ironik ma’noda ishlatiladi. Masalan, “*Du hast Schwein gehabt!*” (Omading kelibdi!) degan iborada “cho‘chqa” hayvoni nemis mentalitetida ba‘zida omad belgisi sifatida qabul qilinadi. Bu esa diniy va madaniy tafovutlarni ko‘rsatadi.

Demak, hayvon obrazlari til va tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganishda muhim vosita hisoblanadi. Ular xalq tafakkurining nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, sotsiologiya, psixologiya va antropologiya sohalariga oid jihatlarini ham aks ettiradi. Shu bois, o‘zbek va nemis paremiyalaridagi hayvon nomlarini tahlil qilish orqali biz ikki xalqning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va hayot falsafasidagi umumiylik hamda farqlarga chuqurroq nazar tashlash imkoniyatiga ega bo‘lamiz.

Muhokamalar. O‘zbek xalq maqollari va matallarida hayvon obrazlari keng qo‘llaniladi. Bu obrazlar orqali inson fazilatlarini, xulq-atvori, ijtimoiy holati yoki tajribasi obrazli ifodalanadi.

Ayniqsa, chorvachilik va dehqonchilik bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan jamiyatda hayvonlarga bo‘lgan munosabat bevosita xalq tafakkurida aks etgan.

Ko‘p uchraydigan hayvonlar va ularning ma‘nosi:

- **It** – sadoqat, lekin ba‘zida tahdid, xavf (masalan: *“It hurar – karvon o‘tar”*)
- **Eshak** – mehnatkashlik yoki pastkashlik, fahmsizlik (masalan: *“Eshakni hammomga olib borib bo‘yalmas”*)
- **Bo‘ri** – xavf, yovuzlik, yov (masalan: *“Bo‘ri bo‘riligini qilmay qo‘ymaydi”*)
- **Sigir** – osoyishtalik, mehr, tinchlik (masalan: *“Sigir sog‘ilguncha, buzoq och qoladi”*)
- **Quyov** – qo‘rqoq (masalan: *“Quyov yurak”*)
- **Ilon** – xiyonat, yashirin xavf (masalan: *“Ilonni og‘zingdan chiqar, dushmani ko‘zingdan”*)

Bu paremiyalar xalq orasidagi turli qoidalar, axloqiy mezonlar va ogohlantirishlarni berish uchun xizmat qilgan. Shuningdek, hayvonlar orqali insonlarga bevosita baho berilmagan, balki timsollar orqali tasvirlangan.

Nemis paremiyalarida ham hayvonlar keng va ramziy ma‘noda qo‘llaniladi. Yevropa xalqlarida hayvon obrazlari ko‘pincha diniy, mifologik va tarixiy asosda shakllangan bo‘lib, ko‘plab maqollarda ular insonning aqliy yoki axloqiy fazilatlarini aks ettiradi.

Keng tarqalgan hayvon obrazlari:

- **Fuchs (tulki)** – ayyorlik, hiyla (masalan: *“Schlau wie ein Fuchs” – Tulkidek ayyor*)
- **Esel (eshak)** – aqlsiz, fahmsiz (masalan: *“Störrisch wie ein Esel” – Eshakdek o‘jar*)
- **Hund (it)** – ba‘zan do‘stlik, ba‘zan pastkashlik (*“Armer Hund” – Bechora odam*)
- **Schwein (cho‘chqa)** – salbiy va ijobiy ma‘noda: ifloslik yoki omad (*“Schwein haben” – Omadi kelmoq*)
- **Hahn (xo‘roz)** – kibrilik, mag‘rurlik (*“Der Hahn im Korb sein” – Hammadan ustun bo‘lish*)
- **Katze (mushuk)** – mayin, lekin yashirin xavf (*“Die Katze lässt das Mausen nicht” – Mushuk sichqon ovlashni tark qilmaydi*)

Nemis paremiyalarida hayvonlar ko‘pincha ironik yoki metaforik ma‘noga ega bo‘ladi. Ayniqsa, Yevropa mentalitetida cho‘chqa, tulki kabi hayvonlar o‘ziga xos ijtimoiy-satirik ma‘noda ishlatiladi.

Xulosa. O‘zbek va nemis paremiyalaridagi hayvon obrazlarini o‘rganish orqali xalq tafakkurining o‘ziga xos tomonlarini, umumiylik va tafovutlarini aniqlash mumkin bo‘ldi. Har ikki xalq o‘zining tarixiy, madaniy, diniy va ijtimoiy sharoitidan kelib chiqib, hayvonlarni turli semantik yuklama va obrazlar orqali talqin qiladi. Paremiyalar faqatgina til hodisasi bo‘lib qolmay, balki xalqning axloqiy qadriyatlarini, estetik qarashlari, dunyoqarashi va psixologiyasining yaqqol ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abduazizov, A. (2007). *Tilshunoslikka kirish*. Toshkent: O‘zMU nashriyoti.
2. Abdurahmonov, A. (2008). *O‘zbek maqollarining stilistik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.
3. Ahmedova, Z. (2015). *O‘zbek xalq maqollarida obrazlilik va mentalitet*. Toshkent: Akademya.
4. Hojimatov, X. (2010). *Qiyosiy adabiyotshunoslik*. Toshkent: O‘zbekiston.
5. Jo‘rayev, M. (2012). *Til va madaniyat: lingvomadaniyatshunoslik asoslari*. Toshkent: Akademya.
6. Karimov, M. (2019). *O‘zbek xalq maqollarining lingvokulturologik tahlili*. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Mamajonov, A. (2003). *O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati*. Toshkent: O‘qituvchi.

8. Mirzayev, M. (1986). *O'zbek tilining frazeologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi.
9. Qodirova, S. (2016). *Paremiyalarning milliy-madaniy xususiyatlari*. Toshkent: Ilm Ziyo.
10. Umarova, M. (2020). *Hayvon obrazlari orqali xalq tafakkurini aks ettirish*. Toshkent: Yangi asr avlodi.

